

ÖZGÜRLÜĞÜN BİR İMKÂNI OLARAK BELİRSİZLİK: BAUMAN BAĞLAMINDA ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME (*)

Ahmet Ayhan KOYUNCU (**)

Öz

Özgürlük insanlık tarihinin en önemli problemlerinden birisidir. Pek çok farklı tanımlara sahiptir. Özgürlük genellikle bazı kavramlar veya kavram setleri ile birlikte tartışılır. Bunlar güvenlik, kesinlik, standartlar, belirsizlik gibi kavramlardır. Bu çalışmada özgürlük, belirsizlik kavramı ile birlikte ele alınmıştır. Modernitenin özgürlük için düzen kurma ve belirsizliği ortadan kaldırma çabası, özgürlüklerin önünü kapatan bir sürece yönelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda modernite eleştirileri gündeme gelmiş ve Postmodernizm modernliğin kökten bir eleştirisi olarak karşımıza çıkmıştır. Postmodernlik belirsizliği, özgürlüğün bir imkânı olarak değerlendirmiştir. Postmodern düşünce- nin önemli isimlerinden birisi olan Bauman, modernlik ve postmodernlik arasında bir konumlanma ile özgürlük ile belirsizlik ilişkisini daha sağlıklı bir zeminde tartışmıştır. Bauman'ın postmodernliği akışkan modernlik olarak tanımlaması, bu metinde yer alan özgürlük ile belirsizlik arasındaki ilişkide akışkan standartlar kavramına ilham vermiş ve modernliğin baskıcı karakterdeki standartlar takıntısını ve postmodernliğin standartsızlığı öne sürmesinin getirdiği sorunlarını aşmanın bir imkânını vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Belirsizlik, Modernite, Postmodernite, Bauman, Akışkan Standartlar.

*) Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi BAP biriminin "18.Kariyer.144" numaralı projesi kapsamında desteklenmiştir.

**) Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim dalı
(e-posta: ahmetakoyuncu@hotmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5401-7647>

Ambivalence as a Possibility of Freedom: A Critical Evaluation in the Context of Bauman

Abstract

Freedom is one of the most important problems of human history. It has many different definitions. Freedom is often discussed together with some concepts or concept sets. These are concepts such as security, certainty, standards, ambivalence. In this study, freedom is discussed together with the concept of ambivalence. The attempt of modernity to establish order and to eradicate ambivalence has led to a tendency towards freedom. In this context, criticism of modernity has come up and Postmodernism has emerged as a fundamental criticism of modernity. Postmodernity considers ambivalence as an opportunity of freedom. One of the important figures of postmodern thought, Bauman discussed a on a healthier basis position between modernity and postmodernity and the relationship between freedom and ambivalence. Bauman's description of postmodernity as liquid modernity inspired the concept of liquid standards in the relationship between freedom and ambivalence in this text. It gave an opportunity to overcome the problems of modernity with the standards of oppressive character and the impossibility of postmodernity to impose a lack of standards.

Keywords: *Freedom, Ambivalence, Modernity, Postmodernity, Bauman, Liquid Standards.*

Giriş

İnsanlık tarihinin en eski ve en önemli sorunlarından birisi özgürlük konusudur. Bu konu, önemine binaen pek çok düşünür tarafından ve pek çok farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Ancak bir o kadar da tartışmalı bir konu olmuştur. Düşünürler, içinde buldukları tarihsel toplumsal şartlara, benimsedikleri ideolojilere, epistemolojik konumlanışlara vd. pek çok faktöre bağlı olarak özgürlük tanımlamalarına girişmişlerdir. Bunun sonucu olarak özgürlük Berlin'in aktardığına göre iki yüzden fazla anlama sahip, siyaset felsefesinde, üzerinde en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir.

Özgürlük çeşitli dönemlerde çeşitli kavramlarla ilintili olarak tartışılmıştır. Bu kavramlar içerisinden en yaygını hak, hukuk, güvenlik, eşitlik ve adalet kavramlarıdır. Örneğin özgürlük ve güvenlik, siyaset felsefesinde bir skalanın iki ucunu teşkil etmektedir. Düşünürlere göre birine yaklaşmak, diğerinden uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir. Sosyal sözleşmecî kuramcılar, insanların bütünüyle özgür yaşadıkları doğa durumundan, özgürlüklerinden feda ettikleri medeni duruma (topluma) geçiş gerekçesi olarak güvenlik meselesini işaret etmektedir.

Özgürlük kavramı, güvenlik kavramı dışında başka kavramlarla da ilintili olarak tartışılmaktadır. Standartlar, kesinlik, belirlenmişlik gibi kavramlar ve karşıtı olarak standartsızlık, kesinsizlik ve belirsizlik kavramları, özellikle modernite ve postmodernite bağlamında günümüzde tartışılan kavram setleridir. Bu çalışma özgürlüğü, yukarıda belirtilen kavramlar çerçevesinde ele almaya çalışacaktır.

Modernitenin temel değerleri arasında yer alan özgürlük, postmodern düşüncenin ortaya çıkışından bu yana halen önemini korumakla birlikte farklı bağlamlarda tartışılmaya başlanmıştır. Postmodernite, moderniteye bir eleştiri olarak ortaya çıkmış ve modernitenin vaat ettiği özgürlüğü gerçekleştirmek bir yana daha büyük bir totalite inşa ettiğini ileri sürmüştür. Aydınlanmanın akıl ve özgürlük anlayışı oldukça sert eleştirilere uğramıştır. Bununla beraber postmodern düşünce, aydınlanma ve modernitenin özgürleştirme adına hemen her şeyi tekilleştirme, sınıflama, kategorize etme, belirginleştirme, standartlaştırma çabaları ve bunlar aracılığıyla bireyin özgürlük alanını oldukça kısıtlamasına bir tepki olarak, çoğullaştırmayı, standartsızlığı, belirsizliği özgürlüğün bir imkânı olarak görmüştür. Modernitenin amansız eleştirmenlerinden birisi olan Zygmunt Bauman da bu isimlerden birisi olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada özgürlük ve belirsizlik ilişkisi, Bauman'ın görüşleri çerçevesinde tartışılarak, ilişkinin boyutları ve çerçevesi ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmada özgürlüğün hem imkân hem de tehdit boyutu dikkate alınacak, imkânları ve tehditleri birlikte değerlendirmeye tabii tutulacak ve bir ara öneri olarak *akışkan standartlar* kavramı ele alınacaktır. Bu kavram Bauman'ın genelde olguları derinlemesine ve iki yönlü, yani hem olumlu hem de olumsuz özelliklerini aynı anda gören analizlerinden esinlenerek türetilmiştir. Akışkan standartlar, Alman sosyoloji ekolünün, yani anlayıcı-yorumlayıcı yaklaşımın önerdiği gibi olguları kendi tekilliği içerisinde ele almayı önermektedir. Yine Bauman'ın modernitenin belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla giriştiği düzenleme amacının kendisinin bizzatıhi belirsizliği üreten bir şey olması düşüncesinden hareketle, *mükemmelin ilkilliği* kavramı üretilmiştir. Bu kavram, herhangi bir olgunun ideal formuna ulaştırmak için girişilen tüm çabaların boş bir çaba olduğunu, aksine o olguyu uzaklaştırılması istenen ilk formuna geri döndürdüğünü ifade etmektedir. Böylece çalışmada, Bauman'ın düşüncelerinden hareketle üretilen kavramlar çerçevesinde konuyu değerlendirmesi yapılması amaçlanmaktadır.

Özgürlük Nedir? Kavramsal Çerçevenin Belirlenmesi

İnsanlık tarihinin en eski ve en önemli konularından birisi olan özgürlük, oldukça karmaşık ve izah edilmesi çok güç bir kavramdır. Önemlidir, çünkü Berdyaev'e göre inancın, yaşamın ve insan kaderinin hatta hakikatin bile esası özgürlüğe dayalıdır (Müminoğlu, 2018). Yazılı tarihte kökenleri M. Ö. 5000'lerde Sümerlere kadar gitmektedir (Önen, 2002, s. 116). Aynı zamanda karmaşıktır, çünkü özgürlük, Barry'e (2004: 215) göre bütün siyasi kavramlar içerisinde izah edilmesi en güç kavramdır. Berlin'e (2007) göre iki yüzden fazla anlamı vardır. Genel bir tanım olarak özgürlük, bireyin dış zorlamadan uzak bir şekilde davranabilmeyi ifade eder. Yani özgürlük, dışarıdan herhangi bir baskı ve zorlama olmadan bireyin başkasına zarar vermeyecek eylem ve davranışlarda bulunabilmesi, başka bir ifade ile zorlamanın olmaması demektir (Aktan, 2015, s. 56). Şenol'un (2011, s. 79) tanımına göre de insan istencinin seçeneklerle karşı karşıya kaldığında şu ya da bu biçimde eyleme konusunda sınırlandırılmaması, kayıtlandırılmamasıdır. Hegel'e göre ise özgürlük, duygulara gem vurabilmekle mümkündür (Bezci, 2006, s. 236). Bunca farklı

tanıma rağmen özgürlüğü, “her istediğini yapmak” anlamında sınırsız bir özgürlük şekilde tanımlamak mümkün değildir (Koyuncu, 2018, s. 29). Her toplumda özgürlüğe çeşitli sınırlamalar getirilmiştir ve bu sınırlamalar tamamen meşru olarak görülmüştür (Barry, 2004, s. 215). Bu sınırlamaların en önde geleni başkalarının özgürlüğünün sınırlarıdır (Demir, 2010, s. 601). Antik Yunan Demokrasisinde de temel kavramlardan birisini teşkil eden özgürlük, o dönemde çoğunlukla halkın politik süreçlere dâhil olması anlamına gelmektedir. Ancak bununla beraber, az-çok kişinin dilediği biçimde yaşamasını da kapsayan bir anlama sahiptir (Crick, 2012, s. 28).

Siyaset felsefesinin temel konuları arasında yer alan özgürlük meselesi, ilk defa felsefi bir eser olarak Platon’un *Devlet* adlı eserinde işlenmiştir. Platon eserinde doğrudan bir şekilde özgürlük kavramını kullanmamış, ancak bu durumu bir mit aracılığıyla anlatmıştır. Bu çerçevede Platon, özgürlüğü bir bütün olarak yaşama dair seçimlerle ilgili olarak tartışır. Devlet’in 10. kitabında “seçtiğiniz hayatlardan Tanrı değil, onları seçen ruhlarınız sorumludur.” (Platon, 2001, s. 442) demektedir. Tartışmayı yürüttüğü temel kavramlar ise hayat, seçim, sorumluk ve zorunluluktur (Adugit, 2013, s. 64-65). Aristoteles ise özgürlüğü insanın tercihte bulunması olanağına sahip bulunması olarak tanımlamaktadır. Tercih-te bulunmak ise bilerek ve isteyerek seçimde ve eylemde bulunmaktır (Adugit, 2013, s. 69). Ancak Aristoteles’de de tıpkı Platon’da olduğu gibi özgürlük meselesi doğrudan bir şekilde tartışılmaz. Özgürlüğün daha doğrudan bir şekilde felsefi tartışma alanına girişi 17.yy.da modern felsefe hatta aydınlanma felsefesi ile başladığı ileri sürülebilir (Şenol, 2011, s. 79). Aydınlanmanın temel değerlerini Fransız Devriminin sloganında bulmak mümkündür. Bu değerler temelde özgürlük, eşitlik ve kardeşlik olarak ifade edilmiştir.

Aydınlanma ve modernite çerçevesinde ele alınan özgürlük tartışmalarında öne çıkan yaklaşımlardan birisi Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi isimlerin savunduğu toplumsal sözleşme kuramıdır. Toplumsal sözleşme kuramcılarına göre insanın mutlak bir eşitlik ve özgürlük içerisinde yaşadığı doğa durumu, insanların sahip olduğu çatışma potansiyeli gerekçesiyle terk edilmiş ve medeni toplum, özgürlük karşısında güvenlik tehdidinin ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. İnsanlar güvenliklerini teminat altına almak için özgürlüklerinden taviz vermişlerdir. Özellikle Hobbes’da bu durum baskın bir konuma sahiptir. Ona göre “insan insanın kurdudur” ve sürekli olarak birbirleri ile savaş halindedirler (Hobbes, 2017, s. 133). Locke’da doğa durumu açıklaması, Hobbes’dan biraz daha farklıdır. Locke, insan doğası konusundan Hobbes’a göre iyimser bir bakış açısına sahiptir. İnsanlar doğa durumunda hukuksuz değildir. Doğa kanunları yürürlüktedir. Doğa kanunları da akıl aracılığıyla işlemektedir. Ancak doğa kanunu üç noktada eksiktir. Birincisi yeterince açık değildir. İkincisi ihtilaf halinde iki tarafın üzerinde üçüncü bir taraf, yani yargıç yoktur. Üçüncü olarak ise zarar gören taraf her zaman hakkını alacak kadar güçlü olmayabilir. Toplumsal sözleşmenin amacı ise doğa durumunun bu belirsizliklerini ortadan kaldırmak ve tarafsız kurumlara yerini bırakması için tesis edilmiştir, herkesin herkesle savaşından dolayı değil (Ebenstein, 1996, s. 180-182). Bu gerekçelerle insanlar güvenlikleri uğruna özgürlüklerinden taviz vermişlerdir. Bir diğer sözleşme kuramcısı olan Rousseau ise hem Hobbes hem de Locke’dan farklıdır.

Siyaset felsefeleri bazı bakımlardan bütünüyle farkı olsa da Hobbes ve Locke'un ortak noktası, devlete genel olarak olumsuz yaklaşımlarıdır (Dore, 2018). Rousseau, Hobbes kadar kötümser değil ama Locke kadar da iyimser değildir. Ona göre toplum sözleşmesinin amacı, müşterek birlikten gelen güvenliği bireyin sözleşme yapmadan önce sahip olduğu özgürlükle birleştirmektir (Ebenstein, 1996, s. 204). Bu ise ancak bireyin toplum sözleşmesinde karşılık bulan *Genel İrade*'ye teslimi ile mümkün olur. Çünkü özgürlük ile arzular arasında bir zıtlık ilişkisi olduğuna inanan (Dore, 2016, s. 71) Rousseau'ya (2017, s. 18) göre özgürlük, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmektir.

Aydınlanma bağlamında yapılan özgürlük ve diğer değerler, akıl kavramı ile bağlantılı olarak tartışılmıştır. Bu çerçevede insan, kendi kullanmaya cesaret ettiği akıl ile geleneklerin zincirlerinden kendisini kurtaracak ve kendisini daha özgür kılacaktır (Şenol, 2011, s. 81). Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" adlı önemli makalesinde ifade ettiği gibi aydınlanma, insanın kendi hatası ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtuluşudur. Bu ergin olma durumu ise insanın aklını kendisinin kullanma cesaretini göstermesiyle başlayacaktır (Kant, 2000, s. 17). Böylece insan akıl sayesinde özgürlüğüne kavuşacaktır. Kant'ın özgürlük anlayışını eleştiren Hegel de nihayetinde özgürlük tartışmasını akıl kapsamında yapmaktadır. Hegel'de özgür olmak, bireyler olarak istenilenin yapılması veya bireyin devlet karşısında korunması yani negatif özgürlük anlamında ele alınmaz. Hegel'e göre gerçek anlamıyla özgürlük, tercihlerimizi akla dayandırdığımızda ve duygularımıza gem vurabildiğimizde mümkün olabilmektedir (Bezci, 2006, s. 236). Dolayısıyla Hegel de özgürlüğü akıl kapsamında tartışmakta ve ancak akla teslim olduğumuzda mümkün görmektedir. Özgürlüğün somutlaşması ise bir akıl devletinde yani Hegel'e göre genelde modern devlette özelde ise Prusya devletinde gerçekleşmiştir (Bezci, 2006, s. 244).

Aydınlanma temelinde gelişen modern dönemde özgürlükle ilgili tartışmalar çeşitlenmiştir. Belli başlı özgürlük tartışması yapan görüşler özgürlükçülük (libertarianism), bireycilik (individualism), Cemaatçilik (Communitarianism) ve liberalizmdir (Şenol, 2011, s. 82). Detaylarına giremeyeceğimiz bu akımların tartışmaları çerçevesinde özgürlük üzerine ortaya çıkan önemli bir tartışma *negatif özgürlük ve pozitif özgürlük* tartışmasıdır. Berlin (2007) tartışmaya iki farklı soru üzerinden girer. İlk soru negatif özgürlük kavramını tanımlayıcı bir sorudur: bir başkasının müdahalesi olmadan kişilerin veya kişiler grubunun yapabileceğini yapmakta veya olabileceğini olmakta serbest bırakılması gereken alan nedir? İkinci soru ise pozitif özgürlük kavramını tanımlayıcı bir sorudur: bir kişinin onu değil de bunu yapmasını veya olmasını belirleyebilen müdahale veya kontrolün kaynağı kimdir/nedir? Negatif özgürlük yaklaşımına göre gerçek özgürlük her türlü müdahaleden uzak, azade olmaktadır (Freedom from something). Barry'e (2004, s. 229) göre negatif özgürlük kuramının temel aksiyomu herkesin kendi çıkarını en iyi bildiği ve devletin bireylerin hedeflerine ve amaçlarına müdahale etmemesi gerektiği yönündedir.

Pozitif özgürlük açısından özgürlük, bireyin kendisinin efendisi olma isteğini ifade eder (Berlin, 2007). Bu bakış açısına göre benlik ikiye bölünür ve gerçek özgürlük, alt/aşağı benliğin üst/yüksek benliğe tabii olmasıyla mümkün olur. Birey, sahici anlamda

rasyonel ve uzun vadeli amaçların kaynağı olan yüksek beni, gelip geçici ve irrasyonel arzuların kaynağı olan aşağı benine tercih ettiğinde veya onu denetim altında tuttuğunda özgür olur (Barry, 2004, s. 229). Berlin'e (2007) göre bu, onların neye ihtiyaç duyduklarının onlardan daha iyi bilindiği iddiasıdır. Yani aslında "onlar benim kadar rasyonel ve bilgili olsalar ve kendi çıkarlarını benim kadar iyi anlamış olsalardı, bana direnmezlerdi." demektir. Bu durum ise devletin bireye müdahalesine imkân vermektedir. Pozitif özgürlük taraftarları, negatif özgürlüğün sadece bir potansiyeli ifade ettiğini, sadece bu potansiyelin bireyi özgür kılmadığını, bireylerin gerçekten özgür olabilmeleri için onların bireysel potansiyellerini gerçekleştirme doğrultusunda istediklerini yapabilmeye muktedir olmaları gerektiğini belirtirler (Şahin, 2008). Yani özgürlük kısıtlamaların yokluğundan daha fazla bir şeydir. Bir şeyler yapabilmek için kişinin aynı zamanda imkânlarla da ihtiyacı vardır (Bauman, 2016a, s. 9). Müdahaleci anlayışın izahatını Bauman (2016b, s. 44) şöyle detaylandırmaktadır:

Hepimiz zevk isteriz ve hepimiz acıdan kaçınmak isteriz; ama *aydınlatılmadıkça* (...) özsevgiye ulaşmak garanti değildir. Ama ham ve işlenmemiş zihnin açık şekilde yoksun olduğu şey tam da bu anlayıştır. İnsanlara gerçek çıkarlarının ne olduğu *söylenmelidir*; dinlemezlerse ya da duymakta güçlük çektikleri anlaşılırsa, *gerçek* çıkarlarının gerektirdiği gibi davranmaya zorlanmalıdırlar- gerekirse kendi istençlerine rağmen-.

Modernite bağlamında yapılan tartışmalar bir süre sonra boyut değiştirmeye başlamıştır. Çünkü modernite büyük bir paradoksun içine düşmüştür. Bir yanıla özerkliğin ve özgürlüğün imkânı olarak baş gösteren modernite, diğer yandan bireyi gözetleyen, tabi kılan, disiplini altına alan ve tektipleştiren bir söyleme ve pratiğe sahip olmuştur (Tüzer, 2015, s. 85). Bauman'ın yukarıda alıntılanan metinde gösterdiği gibi, modernite özgürleş-tirmeyi *dayatmakta* ve *zorlamaktadır*. Bu bir paradoks oluşturmuştur ve eleştirileri beraberinde getirmiştir. Nietzsche'nin eleştirileri ile başlayan ve daha sonra Frankfurt Okulu düşünürlerinin eleştirileri ile oldukça yıpranan aydınlanma ve modernite, 20.yy.ın ortalarında postmodernitenin meydan okuması ile karşılaşır. Postmodernlik temelde modernite ile bir hesaplaşmayı içerir. Bu hesaplaşmanın asli sebebi ise özgürlüktür. Mesele özgürlük ve özgürleşme meselesidir (Tüzer, 2015, s. 86-87). Bu bağlamda postmodernizm, özgürlüğü modernitenin düşman bellediği ve bütünüyle ortadan kaldırmaya çalıştığı müphemlik, belirsizlik, kesinsizlik gibi kavramlar çerçevesinde mümkün görmektedir.

Postmodernite, Özgürlük ve Belirsizlik

Modernitenin özgürlük anlayışı, pozitif özgürlükçülerin anlayışı çerçevesinde şekillenmiş ve 'sahici' özgürlük için dayatma ve zorlama doğal görülmüştür. Bu dayatma ve zorlamanın temeli ise güvenlik ve toplumsal düzen problemidir. Düzenin zıttı kaostur ve kaos modern dönemin yok etmeye çalıştığı bir olgudur. Toplumsal düzenin inşası için

normlar çok önemli bir konumdadır. Modern bakış açısında göre insanlık için en kötü şey normların olmaması, yani anomi durumudur. Normlar bazen *engelleyci* olsa da aynı zamanda *mümkün kılıcılar* da. Anomi ise en saf ve basit hali ile engelleyici bir duruma işaret eder (Bauman, 2017a, s. 48). Bu açıdan modernlik her türlü düzensizliği önleme ve düzenlemeyi gerçekleştirme ödevini üstlenmiştir. Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi bu düzenleme çabası, modernliğin temel değerleri arasında yer alan özgürlük ile çatışmaya başlamıştır. Modernliğin eleştiricileri, modernliğin yeni bir baskı aracı olarak aklı kullandığını öne sürmüşlerdir. Özellikle postmodern dönemde özgürlük, modern bakış açısında daha farklı bir çerçevede ele alınmıştır.

Postmodern düşünürler belirsizliği, özgürlüğün bir imkânı olarak değerlendirmişlerdir. Çakır'ın (2007, s. 64) tanımına göre belirsizlik, “açık ve görünürde olmayan, anlaşılmanın, başka bir şeyle karıştırılabilme olasılığı olan, sınırlandırılmamış, kararlaştırılmamış, belirsiz olma durumunu” ifade etmektedir. Bauman (2014, s. 11) ise belirsizliği (müphemlik), bir nesne ya da olayın birden fazla kategoriye sokulabilmesi olarak tanımlamaktadır. Soykan (1993, s. 119), postmodernliğin belirtileri olarak ifade ettiği olgular içerisinde birinci sraya belirsizlik olgusunu koyar. Ayrıca bir başka özellik olarak saydığı parçalanmayı da belirsizlik ile ilişkili olarak değerlendirir ve postmodernin, parçalanmışlığı evrensel bir ilke haline getirdiğini belirtir. Belirsizliğin bilim camiasının gündemine gelmesi Heisenberg'in 1927 yılında yayınladığı makalesi ile mümkün olmuştur. Önce Danimarkalı bilimadamı Bohr'un Quantum Fiziği üzerine çalışmaları, daha sonra ise Einstein'ın görececilik teorisi ve Heisenberg'in belirsizlik teorisi üzerine çalışmaları nedensellik anlayışına ve pozitivizme önemli darbeler vurmuş ve modern bilim anlayışının üzerine oturduğu iki değerli mantık iflas etmiştir (Şaylan, 2009, s. 232-234). Bu gelişmeler ise bilimin üzerine oturduğu kesinlik ve evrensellik anlayışlarını adeta yerle bir etmiştir. Sonraki süreçte bu ve başka benzer gelişmelerle birlikte postmodern düşünce modernliğin temel iddialarını kökten bir biçimde sorgulamaya başlamıştır.

Belirsizliği özgürlüğün imkânı olarak ele alan isimlerden birisi postyapısalcı düşünür Derrida'dır. Derrida modern düşünceyi yapıbozuma (dekonstrüksiyon) uğratmıştır. Yapıbozum temelde, gerçekliğe dolaysız ulaşmanın, mutlak ve kesin bir bilgiye temel aramanın, mütakabiliyetçi doğruluk kuramının, bir başlangıç ve merkez fikrinin, sabit ve evrensel bir öznenin, mutlak temeller ve ilk ilkelerin, dilden bağımsız saf bir anlam ve hakikat düzeninin olanaksızlığını dile getirmektedir (Tüzer, 2015, s. 99). Derrida'ya göre bu yaklaşım, Batı (mevcudiyet) metafiziğinin düalist karakteri çerçevesinde şekillenmiştir. Mevcudiyet metafiziği ile kastedilen Batı düşüncesinin gerçekliği okuma biçimi olarak söz merkezliği öne almasıdır. Mevcudiyet metafiziğine göre idea, tanrı, akıl, madde gibi merkezler bulunmaktadır. Hakikat ise bu merkezlere dayalı olarak bulunur. Söz merkezlik ise düalist karakteri ile bu merkezleri imtiyazlı bir konuma getirir. Bu merkezlerin ötekileri de vardır. Ötekiler ise daha aşağı olanları temsil etmektedir ve değersizleştirmektedir (Yıldırım, 2007, s. 85). Yapıbozum ile başarılan şey, bu karşıtlıkların/ötekileştirmelerin birbirinin içine girdiklerini ve birbirlerine içerildiklerini; nihai bir sentez veya birlik kurmaksızın ayrılmaz olduklarını göstermek ve böylelikle *karar*

verilemezlerin deneyimiyle özgürlüğe, farklılığa, çoğulculuğa, etik ve siyasi sorumluluğa kapı aralamaktır (Tüzer, 2015, s. 101). Bu açıdan Derrida bizi bir paradoksa sürükler, ancak bu paradoks bizi özgürlüğe, sorumluluğa ve karara imkân veren bir yola götüren paradokstur. Çünkü bu paradoksta karşıtlıklar birbirini içerdiği için karşıt terimlerden her biri diğerinin hem imkânı hem de imkânsızlığını teşkil eder. Dolayısıyla karar verilemezlik, bu açıdan katedilecek veya alt edilecek bir şey değildir. Bu düşüncelerine temel teşkil eden en önemli gerekçe ise etik, siyasi özgürlük ve sorumluluktur (Tüzer, 2015, s. 101). Kararverilemezlik'in karara içkin olduğunu ifade eden Derrida'ya (1998, s. 139-140) göre kararverilemezlik kararın ortaya çıkmasıyla alt edilen bir andan ibaret değildir. Bu sebeple siyasileşme veya ahlakileşme diye bir şey vardır. "Kararverilemezlik, kararı mesken tutmaya devam eder ve karar kendini kararverilemezliğe kapatmaz." Genel olarak etiğin de ortaya çıkışında merkezi bir rol oynayan kararverilemezlik, Derrida için etiği ortaya çıkaran en önemli unsurdur. Kararverilemezlik deneyimi olmaksızın ahlaki bir sorumluluktan bahsetmek pek mümkün değildir (Alan Sümer, 2014, s. 32,35).

Derrida'ya göre karar-verilemez olan, sadece iki karar arasındaki salınım veya gerilim değildir. Hesaplanabilir olanın ve kuralın düzenine yabancı ve heterojen olduğu halde yine de yasa ve kuralları hesaba katar. Ancak kararın özgür bir karar olması için, karar-verilemez olanın çilesinden geçmelidir. Aksi takdirde özgür bir karar olmayacaktır. Sadece hesaplanabilir bir sürecin programlanabilir bir biçimde uygulanmasını veya ortaya konmasını ifade eden bir durum olacaktır (Derrida, 2014, s. 72). Karar-verilemez olanın çilesi çekilmediği müddetçe, Derrida için karar, kuralın takibi ve uygulanması olarak gerçekleşecektir. Yasal olabilir ancak adil olamayacaktır. Kuralın takibi ve uygulanması ise özgürlük alanını ortadan kaldıran bir unsur olacaktır. Bu sebeple özgür bir karar vermek, ancak kuralın dışına çıkarak ve karar-verilemez olanın çilesini çekerek mümkün olacaktır. Gerçek bir karar, bir kuraldan türeyen bir sonuçtan daha başka ve daha öte bir şeydir (Laclau, 1998, s. 90).

Bauman'da Özgürlük ve Belirsizlik

Belirsizlik konusu, postyapısalcı düşünceden postmodern düşünceye geçişin önemli uğraklarından birisi olmuştur. Postmodern düşüncenin önde gelen isimlerinden birisi de Polonya asıllı sosyolog Zygmunt Bauman'dır. Bauman'ın da eserlerinde duyguları yoğun bir şekilde ele aldığı görülür. Korku, güvensizlik, belirsizlik, aşk, sevgi, çaresizlik, hassasiyet, vicdan, mutsuzluk ve kaygı temaları Zygmunt Bauman'ın metinlerinde sıkça vurgulanmaktadır (Marotta, 2002, s. 37; Başer, Kalaycı Kırılıoğlu, & Kırılıoğlu, 2017, s. 48). Bu çalışmada daha çok belirsizlik meselesi üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bauman'ın dendiğinde akla gelebilecek ilk kavramlardan biri müphemliktir. Müphemlik, Bauman düşüncesinde hem katı modernlik eleştirisinin hem de akışkan modernliğin 'iyimser'liğinin temelinde olan kavramdır. Müphemlik (belirsizlik) insan yaşamı için bulunulan konuma ve bakış açısına göre değişmektedir: katı modernliğe göre bir öcü, düşman; akışkan modernliğe göre ise tüm risklerine rağmen insan olmanın bir ifadesidir.

Bauman düşüncesinde insan olmak, içinde belirsizliği taşıyan bir durumdur ve insan ancak bu belirsizlikle var olabildiği, yaşamın olasılıklarını kabul ettiği sürece insan kalabilir ve ötekiyle insani bir ilişkide, iletişimde bulunabilir (Şimşek, 2017, s. 68).

Bauman'ın bu konuyu derinlemesine ele aldığı “Modernlik ve Müphemlik” adlı eserinde, müphemliğin (belirsizliğin), modernliğin amansız bir düşmanı olduğunu ifade edilmektedir. Modernliğin kendisine biçtiği rolün düzenleme ödevi içerdiğini belirtir. Modernlik, akıl ve bilim ışığında önce doğayı, sonra toplumu, yani insanı nesneleştirerek tanımlama ve sınıflama girişimidir. Bu açıdan modernlik, bir düzenleme olarak tanımlanabilir (Şimşek, 2016, s.163). Bauman'a (2014, s.16) göre ise bu “imkânsız ödevlerin en imkânsızı”dır. Derrida'nın karar ve kararverilemez olanı birbirine içkin gördüğü gibi, Bauman da düzen ve kaos birbirinin ikizi olarak ele alır. Moderniteye göre kaosun beraberinde getireceği belirsizlik, rahatsızlık olarak hissedilir ve en iyi ihtimalle kafa karıştırıcı, en kötü ihtimalle de tehlike anlamını barındırmaktadır (2014, s. 85). Modernitenin yabancı düşmanlığını da bu noktaya bağlayan Bauman'a göre modernite açısından yabancı, *kararverilemez* olandır.

Moderniteye göre yabancı, öteki 'bariz' düşmanların aksine, ne güvenli bir uzaklıktadır ne de muharebe hattının öteki tarafında durur. Kendisine dost/düşman karşıtlığını uygulayacak olsak aynı anda hem aşırı hem de eksik belirlenimle ortaya çıkar. Bu açıdan yabancı, dünyanın düzenine yöneltilen bir sürekli tehdittir. Yabancı, yaşam dünyaya baştan, kökeninden, en başından beri, ezelden beri ait değildir. Gitme özgürlüğüne sahiptir. Kalışı geçicidir. Bütün bunlar ise güvenli ve düzenli bir varoluş adına korunması ve sürdürülmesi gereken ayrımın ihlallerinden biridir. Dünyanın uzamsal düzenini baltalar. Güvenilirliğe ve düzen kurmanın evrensel araçlarına bir meydan okumadır. Özetle yabancı modernliğin baş belasıdır. Belirli bir yaşam dünyanın inşasında hayati öneme sahip sınır çizgisini belirsizleştiren ve sökülüp atılması gereken bir *müphemliktir* (Bauman, 2014, s. 86-91). Yabancıның seçme özgürlüğü vardır. Bir özgürlüğü olması ise her an gidebilme imkânına sahip olmasını da beraberinde getirir. Bu sebeple yabancı daima sadakati kuşkulu bulunur. Yerlilerin yabancıya atfettikleri bu özgürlük, yabancı için ağır bir belirsizliktir. Özgürlüğün getirdiği belirsizlik ise yabancı için asimilasyonu bir çıkış yolu olarak çekici kılmaktadır (2014, s. 114-116).

Modernliğin düşmanlaştırdığı yabancılardan birisi, holokausta uğramış Yahudilerdir. Farklılığa tahammülsüzlüğü ve tektipleştirici özellikleri ile modern devlet, köksüz Yahudileri önce asimilasyon yoluyla müphemlikten arındırmaya çalışmış, ancak asimilasyon da bu müphemliği bütünüyle ortadan kaldırmamıştır. Modernleşme, farklılıkların imhasını hedefleyen kültürel bir cihattı. Nihayetinde Alman Yahudilerinin özellikle de zengin ve eğitimlileri bu asimilasyonu amaçlayan cihada kayıtsız, şartsız atladılar (Bauman, 2014, s. 161). Asimile olmak, seçilmişler sınıfına dâhil olmak demektir. Ancak bu, müebbet ve sonuçlanmayan bir sınav gibiydi. Örneğin Heine'nin yüksek sesle Yahudilikten kurtuluşunu ilan etmesi bile sonuçsuz kaldı. O Fransızlar için bir Alman olabilirdi ama Almanlar için kesinlikle ve iflah olmaz bir Yahudi idi (2014, s. 164). Çünkü doğuştan “yerli” de-

ğildi. Bu sebeple her zaman şüphe ile yaklaşılacaktı. Düşmanca ve kuşkucu bir tavırla, Alman Yahudilerinden, belli bir biçimde davranmaları talep ediliyor; fakat daha sonra bu davranışlar Yahudi küstahlığının ve çıkarıcılığının bir kanıtı sayılıyordu. Wasserman'ın ifadesi ile "her defasında Sisyphos¹ gibi başa dönmek" durumundalardı (2014, s. 167). Böylece bu sorunu kökten çözüme girişimi ortaya çıktı: yani Holokaust.

Bauman'a göre Holokaust, sadece Yahudi tarihinin bir olayı değildir. "Holokaust bizim modern mantıklı toplumumuzda, uygarlığımızın yüksek sahnesinde ve insanoğlunun kültürel zaferinin zirvesinde doğmuş ve uygulanmıştır; bu nedenle de toplumun, uygarlığın ve kültürün bir sorunudur." (Bauman, 2016c, s. 15). Suçun *Almanlığına* odaklanma, gerçek failleri kaçırmamıza neden olacaktır. Gerçek suçlu naziler değil, modernitedir. Holokaust da moderniteden bir sapma değil, aksine onun sosyal mühendislik heveslerinin doğal bir sonucudur. Bu durum gerçek kökleri, modern aklın ve modern toplumsal örgütlenmenin bazı yönlerindedir (Bauman, 2016c, s. 132). Bu olgunun nedeni, herşeyi ölçüp-biçen, her şeye rasyonel bir düzen çerçevesinde çözümler sunan modern araçsal akıl ve modern bürokrasidir (Şan, 2005, s. 70).

Modernitenin aşırı düzenleme merakı, sonuçları itibariyle bir huzursuzluk yaratmış ve bir özgürlük kıtlığı ortaya çıkarmıştır. Aydınlanmanın mantıksal olarak baskıya, aşırı düzene, toplumun total olarak yönetilmesine/totalitarizme, yani faşizme neden olabileceğini (Kızılcıkelik, 2013, s. 196) şeklinde eleştiriler gündeme gelmiştir. Güvenlik adına özgürlüğü kısıtlamayı seçen bir uygarlık çatısı altında, daha fazla düzen daha fazla hoşnutsuzluk anlamına gelmekteydi (Bauman, 2013, s. 9). Modernitenin bu ve benzeri bağlamlarda yapılan eleştirileri postmodernliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bauman'a (2013, s. 9-10) göre bugün artık düzensizleştirme zamanıdır ve bu dönemde insanlar özgürlük-güvenlik sarmalında özgürlükleri lehine güvenliklerinden bir parça fedakârlıkta bulunmuştur. Postmodern insanlar, mutlulukları (özgürlükleri) karşılığında güvenliklerini feda etmektedirler.

Postmodern dönemde özgürlük, farklı bir etik ile mümkün olmaktadır. Bauman için etik ve özgürlük birbiri ile ilişkili iki kavramdır (Tester, 2004, s. 20). Modern dönemde etiğin herşeyi kapsayıcı, birleştirme ve dayatmacı bir özelliği söz konusuydu. Çünkü düzeni kurmak, korumak ve belirsizliği devre dışı bırakmak ancak böyle mümkündü. Ancak postmodern olan, müphem olmayan, evrensel ve kusursuz bir etik kodun hiçbir zaman bulunamayacağına inanmaktadır (Bauman, 2016b, s. 21-22). Zaten böylesi bir kodun bulunması da aslında insan özgürlüğünün devre dışı bırakılması demektir. Bu açıdan yeni bir etik, postmodern etik, Bauman'a göre özgürlüğün bir imkânı olarak belirmiştir.

Bauman, postmodern etiğin yedi ilkesinden baheseder. Birincisi insan doğası gereği iyidir veya doğası gereği kötüdür önermelerinin her ikisinin de yanlış olduğunu; insanın doğası gereği ahlaki olduğunu ve bu ahlakiliğin *müphem* olduğunu savunur. İkincisi ah-

1) Yunan mitolojisinde Tanrılar tarafından cezalandırılmış Korintos Kralı. Cezası bir kayayı dağın tepesine çıkarmaktır. Ancak her defasında tam çıkaracakken taş yeniden aşağıya yuvarlanır ve Sisyphos taşı tekrar çıkarmaya çalışır. Yani sürekli başa alır.

laki fenomenlerin doğası gereği “gayri rasyonel” olduğunu ileri sürer. Üçüncüsü, ahlak islah olmaz bir şekilde *aporetiktir*.² Müphem olmayan bir şekilde iyi olan pek az seçenek vardır; bunlar da görece anlamsız ve varoluşsal açıdan önemi daha az olan şeylerdir. Dördüncüsü ahlak, evrenselleştirilemez. Beşincisi rasyonel düzen açısından ahlak irrasyoneldir. Altıncısı ahlaki sorumluluğun –ötekinin yanında olabilmek için öteki için olmak- benliğin ilk gerçekliği olduğu, toplumun bir ürünü değil, bir başlangıç noktası olduğu varsayılmalıdır. Yedincisi postmodern perspektif, bazı aceleci postmodernist yazarların “her şey uyar” şeklinde ifade ettikleri mutlak ahlaki görececiliği ortaya çıkarmaz. Nihai olarak postmodern bakış açısının sağladığı türden anlayışın ahlaki yaşamı *daha kolay* kılması söz konusu değildir. En fazla daha *ahlaki* kılar (Bauman, 2016b, s. 22-28).

Belirsizlik ve Özgürlük Arasında Bir Arayol: Akışkan Standartlar

Modernitenin her şeyi bir düzen çerçevesine sokma kaygısı ve belirsizlikten nefret eden karakteri, insan yaşamı açısından bakıldığında önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Öncelikle modernite bir özgürlük arayışı olarak ortaya çıkmıştı. Ancak süreç içerisinde tüm özgürlükleri yok eden, baskıcı uygulamaların temel dayanağı haline geldi. Çünkü düzenleme, belirleme, müphemliği yok etme, akılcılaştırma vs. adına yaşamın neredeyse tüm alanlarını düzenlemek için getirdiği standartlar, insan için hareket alanını yok etmeye başlamıştı. Modernite tekil bir hakikat anlayışına dayanmaktaydı. Bu tekil hakikati elde etmenin de tek bir yöntemi vardı: bilimsel yöntem. Bilimsel yöntem aracılığı ile doğanın ve toplumun hakiki bilgisine ulaşılabilir, işleyiş düzeni keşfedilebilirdi. Hakikat homojen, rasyonel ve düzenli idi. Bu düzeni bozan en önemli unsur ise belirsizlikti. Bu sebeple modernite düzene tehdit olan her türlü belirsizliği ortadan kaldırmayı kendisine amaç edinmişti. Modernitenin tekil hakikat anlayışı, modernite dışında bir alana yaşam imkânı bırakmıyordu. Modernitenin evrensellik anlayışı da bu tekillikten besleniyor ve yerel, kültürel olana yaşam alanı bırakmıyordu. Böylece insan için neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü, neyin faydalı, neyin zararlı olduğu kesin sınırlar içerisinde belirleniyor, kategorize ediliyor, sınıflanıyordu. Bu çerçeve için girmeyenler ise açık bir şekilde dışlanıyordu.

Süreç sonunda postmodernite, moderniteye köklü bir itiraz olarak ortaya çıktı. Postmodernite her şeyi tekilleştirme, rasyonelleştirme, bir standart içerisine alma ve düzenleme anlayışlarına karşı çoğulluğu, irrasyonelliği, heterojenliği, meta anlatılara inanmazlığı, farklılığı, hoşgörüyü, birlikte yaşamayı öne süren bir argüman geliştirdi. Bauman’ın (2014, s. 142) ifadesiyle “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik modernitenin sloganıydı. Özgürlük, farklılık ve hoşgörü ise postmodernitenin ateşkes formülü” oldu. Modernitenin pek çok düşmanı postmodernitenin dostu haline geldi. Bu düşmanlardan bir tanesi de belirsizliktir.

---

2) Aoretik: kesin, belli bir yanıtı olmayan, kararsızlık durumunu ifade eden bir kavram.

Yukarıda da değinildiği gibi belirsizlik, postmodern düşünürler için özgürlüğün bir imkânı olarak algılanmıştır. Farklı kavramsallaştırmalar olsa da (örneğin Derrida karar-verilemezlik kavramını tercih eder, Bauman ise müphemlik/belirsizlik kavramını kullanır) kavramlar arası farklılıklar, teknik farklar devre dışı bırakılırsa, benzer bir amacı gütmektedirler: özgürlük. Aslında postmodern düşünürlerin temel derdi özgürlüktür (Tüzer, 2015, s. 87). Özgürlük ise tercihte bulunabilme durumudur. Önceden, bazı kriterlere göre belirlenmiş standartlar, modernitenin sunduğu kesinlikte olursa kişinin yapacağı bir tercih kalmaz ve tercihin olmadığı bir yerde özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Bu ise belirsizlik ortamında mümkündür.

Bu bağlamda belirsizlik, postmodern düşünürler için modernitenin baskıcı karakterinden kurtuluşun önemli bir alanını teşkil etmektedir. Ancak belirsizliği risk toplumu bağlamında ele alanlar da vardır. Risk toplumu kuramcılarına göre ise risk, genel anlamda bir belirsizlik durumunu ifade etmektedir. Örneğin Beck'e göre riskin eş anlamlısı, felaket, tehlike vs. değil, belirsizliktir (Günerigök, 2018, s. 48). Dolayısıyla belirsizliğin risk boyutu da söz konusudur. Risk toplumunda ise özgürlük değil, güvenlik ön plana çıkmaktadır. Delibaş'a (2015, s. 56) göre risk toplumu hayatımızda hemen her şeyin, her türlü insani etkinliğin risk ve güvenlik perspektifinden değerlendirilmeye, yeniden tanımlanmaya başlanması olarak da ifade edilebilir. Bu açıdan hemen her gün yeni riskler tanımlanıp, kamuoyunu meşgul etmektedir. Dolayısıyla belirsizliğin iki boyutu söz konusudur: imkân ve tehdit boyutları. Bu durum açıkça göstermektedir ki olgular en az bir olumlu bir olumsuz olmak üzere iki boyuta sahiptir (Koyuncu, 2016, s. 227).

Bauman, bu iki boyutluluğu iyi sezmiş bir sosyologdur. Eserlerinde hem belirsizliğin hem de özgürlüğün iki boyutluluğuna vurgu yapmıştır. *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları* adlı eserinde her nimetin bir külfeti olduğunu belirtir. Freud'dan hareketle her kazanımın beraberinde getireceği problemlerden bahseder ve Freud'un haz ve keyfin acılarıyla, memnuniyetin hoşnutsuzluklarla, isyanın ise itaatle aynı pakette geldiğini ifade ettiğini, bunların adeta madalyonun iki yüzü olduğunu ileri sürer (Bauman, 2013, s. 8-9). Özgürlük (2016a, s. 8) adlı eserinde ise özgürlüğün hata yapma ile aynı pakette geldiğini ifade etmektedir.

Burada dikkat çekilmek istenen nokta, Postmodern yaklaşıma bir eleştiridir. Modernliğin düzen, rasyonalite, akıl vs. takıntıları, postmodernlikte tüm bunlara bir tepki olarak gelişmiş ve bu durumda yeni başka problemler ortaya çıkmıştır. Eğer moderniteyi bir aşırılık olarak nitelersek, postmodernite de bir başka aşırılık durumunu ifade etmektedir. (Koyuncu, 2012, s. 17). Postmodernitenin çoğulculuk özelliği, hakikati ortadan kaldırır ve belirsiz durum ortaya koyar. Ancak belirsizliğin mutlaklığı, insan için bir özgürlük alanı getirmeyecektir. Bauman postmodernitenin imkânları kadar sıkıntılarının da farkındadır. Bu sebeple Şan (2005), belki de bu yüzden Bauman'ı tam bir postmodern olarak tanımlamak yerine modernite ve postmodernite arasında bir sosyolog olarak konumlandırmaktadır.

Bauman'a göre *tam özgürlük*, yalnızca tek başınalık durumunda, yani başka insanlarla iletişime geçmekten tamamen kaçınma durumunda hayal edilebilir. Ancak böylesi bir

durum teoride bile savunulamaz. İnsan topluluğundan ısrarcı bir şekilde ayrılmak, *korunmasızlık* ve artan *belirsizlik* denilen ikiz *laneti* içerir (Bauman, 2016a, s. 72).³ Özgürlüğün bir imkânı olarak düşünülen belirsizlik, burada bir lanete dönüşmüş durumdadır. Bauman, *Modernlik ve Müphemlik* adlı eserinde modernitenin müphemliği yok etmeye çalıştığını ifade ediyor ve modernliği baskıcılığında kurtulabilmenin bir yolu olarak belirsizlikten bahsediyor ama aynı zamanda belirsizliğin Yahudiler için yarattığı sıkıntıları metin aralarında veriyor. Örneğin, “eğitimli Seçkin Alman Yahudileri, Alman toplum ve kültürüne tam ve koşulsuz üyelik mücadelelerinin kabul edilip edilmeyeceği ya da bu üyeliğin er ya da geç verilip verilmeyeceği konusunda giderek ümitlerini kaybettiler. Sözü edilen belirsizliği özellikle çekilmez kılan şey, arkalarında, mağlubiyet durumunda dönüp sığınabilecekleri bir siperin olmamasıydı.” (Bauman, 2014, s. 169) ifadesi, belirsizliğin insan yaşamında ortaya çıkarabileceği muhtemel soruna bir örneklik teşkil etmektedir. Bauman bu tür metinlerinde belirsizliği bir *çile* olarak görmektedir. Belirsizlik teorik ve felsefi düzeyde bir özgürlük imkânı olsa da pratik düzeyde çekilemez bir şeydir. Gündelik yaşamda belirsizliğin olduğu düşünüldüğünde hayat yaşanmaz hale gelmektedir. Trafik ışıklarında kırmızıda araçların durup-durmayacağı konusunda yaşanacak bir belirsizlik, kişinin hareket alanını yok edecektir. Ya da içinde oturduğu evin yıkılıp yıkılmayacağı konusunda bir belirsizlik yaşayan kişi, o eve bir daha giremeyecektir. Bununla beraber modernitenin her şeyi standartlarla belirlemesi de kişiler için özgürlüğün devre dışı kalması demektir. Ancak bu sorunlar ve çelişkiler, insanlığı bu iki aşırı uçtan birine götürmemelidir. Bu konuda iyi bir örnek Furedi’nin (Furedi, 2001) çalışmasıdır. Furedi, *Korku Kültürü* adlı eserinde risk almamanın kendisinin de büyük bir risk olduğunu ifade etmektedir.

Bu sorunun aşılmasında Bauman’ın pozisyonu bir açılım sağlama imkânı vermektedir. Bauman, postmodernite kavramını önceleri kullanmış olsa da tam olarak benimsemiş değildir. Bu sebeple olsa gerek daha sonra postmodernite kullanımını yanlış olarak tanımlamış ve *Akışkan Modernite* kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bauman, akışkanlığı modern çağın bugünkü durumunu betimlemek için kullanır. (Bauman, 2017a, s.26). Akışkanlık, katılığın zıttı değildir. Akışkanlık ve katılık, diyalektik bir bağ ile birbirine bağlanmış, ayrılmaz bir çifttir (S. 13). Bu akışkanlık ise aslında modernitenin doğasına içkindir. Çünkü modernite başlangıcından beri “katıları eritime”yi amaç edinmiştir. Katıların erimesi ise akışkanlığın başlangıcını işaret etmektedir. Bu akışkanlıkla birlikte modernite yeni bir hal almıştır. Bauman’a göre postmodernlik (yani yeni tanımıyla akışkan modernlik) modernliğin kendi imkânsızlığı ile uzlaşan, orijinal projesinin uygulanamazlığını kabul eden modernlik haline gelmiştir (Bauman, 2014, s. 141).

Bauman’a göre insan arayışlarını kuşatan iki meta değer vardır. Bunlar özgürlük ve güvenliktir. Bunlardan birisi olmaksızın diğeri cehennemdir (Blackshaw, 2005, s. 82). İşte burada akışkanlık kavramı üzerinden özgürlük ve güvenlik ikilemini (veya Bauman’ın ifadesiyle laneti) ele almak ve modernlik ile postmodernliğin aşırılıklarından kaçınmak mümkün gibi görünüyor. Öncelikle belirtmek gerekir ki Bauman’ın *akışkan standartlar*

1) Kavramların italik yapılması vurgu için bana aittir. Orijinal metinde italik değildir.

şeklinde bir kullanımı veya kavramsallaştırması yoktur. Ancak akışkan modernite anlayışında hareketle böyle bir kavramsallaştırmaya gitmek mümkündür. Akışkan standart terimi, esnek bir standart anlamına sahiptir. Yani postmodernistlerin savunduğu gibi kesin ve mutlak olarak belirlenmiş standartlar insan özgürlüğünü kısıtlayan bir olgu yaratmaktadır. Ancak Postmodernizm bu standartları tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu durum ise teorik düzeyde tartışılabilir olsa da pratikte sosyal hayatın akışını imkânsız hale getirecektir. Özgürlüğün bir nimet olabileceği kadar bir lanet olabileceğini de belirten Bauman, sanıldığı gibi özgürlüğün her zaman mutluluk getirmeyeceğini, hatta çoğu zaman acı ve aczi getirdiğini ifade etmiştir (Bauman, 2017a, s. 44-45).

İçinde yaşadığımız dönem, eskiye oranla değişim ve dönüşümlerin çok daha hızlı yaşandığı bir zaman dilimidir. Standartlar ise belli bir süreklilik esnasında gelişir. Esnek bir standart, durumu gözeten, içinde yaşanılan anın şartlarını gözeten ve bu çerçeve içerisinde standartların karşılaştığı sorunları göz önünde bulundurarak değişime ayak uyduran bir standart anlayışını ifade etmektedir. Sosyal yaşamda herhangi bir şeyi mükemmel haline getirmeye çalışmak, onu ilkel formuna geri döndürmekle sonuçlanmaktadır. *Mükemmelin ilkelliği* ifadesi ile kavramsallaştırılabilecek bu düşünce, sosyal yaşamda vasatın (dengenin) ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bauman'a göre ideal, engellemeden kolaylaştıran, mükemmel özgürlük fikri metafizikte bir oksimoronken, sosyal hayatta ulaşılamaz bir amaçtır (Bauman, 2017a, s. 18). Tam özgürlük ise yeni belalara yol açan bir lanet haline gelebilmektedir. Diğer özgürlük tanımlarına baktığımızda da özgürlüğün nihai noktada *bir tabii olma durumu* olarak tanımlandığı görülmektedir: devletin koyduğu kurallara tabii olma, alt benliğin üst benliğe tabii olması, kendi koyduğumuz kurallara tabii olma. Özgürlüğü, azade olmayı mutlak ideal haline kavuşturma çabası, bir tabii olma çabasına dönüşmektedir.

Akışkan standartlar, Bauman'ın postmodern etik olarak nitelediği bir tavra sahip olma ile birebir ilişkilidir. Bauman'a (2017b, s. 61) göre ahlaklı olmak, hiçbir zaman yeterince iyi hissetmemektir. Ahlaklı olmak, çokça mutsuzluk ve en büyük kişisel tatminleri bile zehirleyen sürekli bir şüphe üretir. Bu anlayış Müslüman dünyasındaki ahlaki ilke ile de önemli ölçüde benzerlik oluşturmaktadır. Korku ve ümit arasında olma ilkesi; maddi açıdan aşağıdakilere, manevi açıdan yukarıdakilere bakma ilkesi; yapılan iyiliklerin makbul olup olmadığının bilinmemesi ve bunun makbul olması için dua edilmesi gerektiği ilkesi gibi ilkeler, İslam dünyasındaki binlerce Müslümanı her daim teyakkuz halinde tutmayı amaçlayan ilkelerdir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, modernitenin tüm farklılıkları ve belirsizliği ortadan kaldırmaya çalışması nasıl insan yaşamında önemli problemlere neden olmuşsa, postmodernliğin de standartları ortadan kaldırma girişimi aynı şekilde başka sorunlara neden olmuştur/olacaktır. Belirsizliğin belli bir doza kadar miktarı insanlık için bir özgürlük imkânıdır. Ancak bu doz kaçırıldığında bu imkânı tersine çevirmesi de mümkündür. Gündelik sosyal yaşam standartlar, kurallar, güvenlik vs. olmaksızın devam edemeyecektir. Bu açıdan vasat bir tavra sahip olmak burada oldukça öneme sahiptir.

Sonuç

Özgürlük insanlık tarihinin gündemini meşgul eden en önemli kavramlardan birisidir. Üzerinde en çok tartışılan ve birbirinden oldukça farklı, hatta birbirine zıt tanımların geliştirildiği bir kavramdır. Özgürlük kavramı tartışılırken beraberinde bir takım kavramlar veya kavram setleri ile birlikte tartışılmaktadır. Bu çalışmada özgürlük kavramı, belirsizlik ve standartlar çerçevesinde tartışılmaya çalışılmıştır. Modernite, özgürlük adına düzen inşası ve belirsizliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlamış, ancak bu durum, özgürlükleri ciddi bir şekilde baskı altına alma ile neticelenmiştir. Modernitenin belirsizlikleri ortadan kaldırma çabası, Bauman'a göre bizatihi belirsizlikleri yaratan çabalar olmuştur. Mükemmelin ilkelliği ile ifade edilmeye çalışılan olgu aslında tam da budur. Yaşamın akışı içerisinde bir olguyu en kusursuz, mükemmel haline ulaştırma çabası, tıpkı modernliğin belirsizliği ortadan kaldırma girişiminde yaşandığı gibi bizatihi sorunun kendisine dönüşmektedir. Bu sebeple olguyu iki boyutlu olarak ele almak, getiri ve götürüleri ile birlikte hesap etmek ve mükemmel formuna ulaştırmanın kendisinin problemleri bir düşünce olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Problemsiz bir dünya tasavvuru, yan etkisiz bir ilaç düşüncesi kadar imkânsızdır. O yüzden sürdürülebilir bir yaşam için mükemmellik fikrinden uzak durmak gerekmektedir. Bauman'ın ifadesi ile mutlak özgürlük bir oksimorondur. Yani kendi ile çelişmektedir. Mükemmel, iyinin düşmanı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca mükemmellik fikri, donuklaşmayı da beraberinde getirecektir. Çünkü hakikate, mükemmel bir defa ulaşıldığında artık yapacak bir şey kalmamıştır. Mükemmellik fikrinin ortaya çıkardıklarından kaynaklı yaşanan rahatsızlıklar eleştiri oklarını moderniteye yöneltmiş ve böylece postmodernlik denen süreç ortaya çıkmıştır.

Postmodernlik, temel kaygısı özgürlük olan bir eleştiri olarak tanımlanabilir. Modernitenin kökten bir eleştirisini ifade eder. Modernitenin düzen, hakikat, standart, kesinlik, belirsizlikten kurtuluş gibi temel önermelerine karşı bir itirazdır. Modernitenin yukarıda sayılan niteliklerinin özgürlüğü devre dışı bıraktığını, asıl olanın ise özgürlük olduğunu, bunun imkânını ise belirsizliğin sağlayacağını ileri sürmektedir. Temelsizlik, kesinsizlik, belirsizlik, düzensizlik gibi kavramlar çerçevesinde inşa edilen postmodernlik bu kavramları mutlaklaştırarak, insan yaşamını başka problemlerle yüz yüze getirmiştir.

Sosyal yaşamın sağlıklı bir şekilde işleyişi, akışkan standartlar olarak tanımlanabilecek daha esnek standartlar çerçevesinde mümkündür. Mutlak belirsizlik, özgürlüğün bir imkânı olamayacağı gibi özgürlüğü ortadan kaldıracak bir anarşi ortamını hazırlayacaktır. Bauman'ın belirttiği gibi tam özgürlük, belirsizlik ve korunmasızlık gibi ikiz laneti besleyen bir ortam yaratmaktadır. Dolayısıyla akışkan standartlar kavramı, mutlaklaştırılmamış ve dönemin şartlarını göz önünde tutarak sürekli değişimi dikkate alan ve bu çerçevede bir standart oluşumunu öngörmektedir. Anlayıcı-yorumlayıcı sosyoloji ekolünün önerdiği gibi olgular kendi tekillikleri ve özgüllükleri içerisinde değerlendirilmeli ve standartlar bu çerçeve içerisinde şekillendirilmelidir. Bu ise Bauman'ın postmodern etikte ifade ettiği bir ahlaki tavırla mümkün olmaktadır: Ahlaklı olmak hiçbir zaman yerince iyi hissetmemektir. Bu ahlaki ilke, daimi bir teyakkuz halinde olmayı ve sürekli

olarak standartların şartlara göre güncellenmesini mümkün hale getirmektedir. Böylece modernliğin özgürlüğü kısıtlayıcı baskılarına karşı çıktığı gibi postmodernliğin de sosyal yaşamı imkânsız hale getirici mutlak belirsizlik anlayışının yarattığı sorunları aşmayı mümkün kılacaktır.

Kaynakça

- Adugit, Y. (2013). Özgürlüğün kısa tarihi. *FLSF-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 63-93.
- Aktan, C. C. (2015). Özgürlük felsefesi üzerine. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(2), 55-71.
- Alan Sümer, B. (2014). Derrida'da kararverilemezlik ve sorumluluk ilişkisi. *FLSF -Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 31-44.
- Barry, N. P. (2004). *Modern siyaset teorisi*. (M. Erdoğan, & Y. Şahin, Çev.) Ankara: liberte Yayınları.
- Başer, D., Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., & Kırlioğlu, M. (2017). Empati kavramına Zygmunt Bauman çerçevesinden bir bakış. *Epokhe Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 46-64.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernizm ve hoşnutsuzlukları*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Modernlik ve müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016a). *Özgürlük*. (K. Eren, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016b). *Postmodern etik*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016c). *Modernite ve holokaust*. (S. Sertabiboğlu, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bauman, Z. (2017a). *Akışkan modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2017b). *Etik ve insani değerler*. (K. Tester, Röportaj Yapan, & M. Hazır, Çevirmen) Heretik Yayıncılık.
- Berlin, I. (2007). İki özgürlük kavramı. *Liberal Düşünce*, 45-46.
- Bezci, B. (2006). Hegel'in felsefesinde etik, politik olan ve özgürlük. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 235-251.
- Blackshaw, T. (2005). *Zygmunt Bauman*. New York: Routledge.
- Crick, B. (2012). *Demokrasi*. (Ü. H. Yolsal, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Çakır, B. (2007). Belirsizlik ve korkunun yeni dünya düzeninin oluşmasına katkısı. *Sosyoloji Konferansları*, (36), 6382.
- Delibaş, K. (2015). *Risk toplumu: Belirsizlikler ve Söylentiler Sosyolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 597-611.
- Derrida, J. (1998). Yapıbozum ve pragmatizm üzerine düşünceler. C. Mouffe (Dü.) içinde, *Yapıbozum ve Pragmatizm* (T. Birkan, Çev., s. 125-141). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Derrida, J. (2014). Hukukun gücü: Otoritenin mistik temeli. A. Çelebi (Dü.) içinde, *Şiddetin eleştirisi üzerine* (Z. Direk, Çev., s. 43-133). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dore, F. (2016). Doğal insan üzerine Montaigne ve Rousseau. *FLSF -Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 61-82.
- Dore, F. (2018). *Lykurgos: Rousseau'nun model yasayıcısı*. Bursa.
- Ebenstein, W. (1996). *Siyasi felsefenin büyük düşünürleri*. (İ. Özel, Çev.) İstanbul: Şule Yayınları.
- Furedi, F. (2001). *Korku kültürü: Risk almamanın riskleri*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Günerigök, M. (2018). *Risk toplumu ve din*. Ankara: Maarif Mektepleri.
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kant, I. (2000). Aydınlanma nedir. *Toplumbilim*, (11), 17-21.
- Kızılçelik, S. (2013). *Frankfurt okulu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koyuncu, A. A. (2012). Özne ve hakikat bağlamında modern ve postmodern epistemolojinin eleştirisi: Vasatı yakalama üzerine bir deneme. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı 1* (s. 7-19). İstanbul: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları.
- Koyuncu, A. A. (2016). Tekniğin ontolojisi: Kültür teknik meselesini yeniden düşünmek. *Sosyoloji Divanı*, 4(8), 215-230.
- Koyuncu, A. A. (2018). *İslamcılık ve demokrasi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Laclau, E. (1998). Yapıbozum pragmatizm hegemonya. *Yapıbozum ve Pragmatizm* (T. Birkan, Çev., s. 81-111). içinde İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Marotta, V. (2002). Zygmunt Bauman: Order, Strangerhood and Freedom. *Thesis Eleven*, (70), 36-54.
- Müminoğlu, K. (2018). *Berdyayev'de din, felsefe, özgürlük*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Önen, E. (2002). Geçmişten günümüze özgürlük. *İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 114-126.
- Platon. (2001). *Devlet*. (C. Eyi, Çev.) İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2017). *Toplum sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye'den felsefe manzaraları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Şahin, B. (2008). *Liberal demokrasinin temelleri*. 12 25, 2013 tarihinde www.liberal.org.tr: <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberal-demokrasinin-temelleri-bican-sahin,188.php> adresinden alındı
- Şan, M. K. (2005). Zygmunt Bauman: Modernlik ve postmodernlik arasında bir sosyolog. *Sosyoloji Dergisi*, 3(11), 63-90.
- Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Yayınları.
- Şenol, H. F. (2011). Özgürlük ve eşitlik. H. Tepe (Dü.) içinde, *siyaset felsefesi -1* (s. 78-94). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Şimşek, M. E. (2016). *Modernite, postmodernite ve Bauman*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Şimşek, M. E. (2017). Akışkan dünyada etiğe bakış: Postmodern etik. *Epokhe Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 66-83.
- Tester, K. (2004). *The social thought of Zygmunt Bauman*. London: Palgrave.
- Tüzer, A. (2015). Postmodernizm ve Tanrı'nın ölümü: Öznenin arkeolojisi üzerine bir deneme. *Milel ve Nihal*, 12(2), 73-124.
- Yıldırım, E. (2007). *Bilginin sosyolojisi*. Bursa: Ekin Yayınları.